

Mészárosová, Klára; Polla, Belo

Středověké výrobky z dřeva vo světle archeologických nálezov na Slovensku

Archaeologia historica. 1983, vol. 8, iss. [1], pp. 299-310

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139461>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Stredoveké výrobky z dreva vo svetle archeologických nálezov na Slovensku

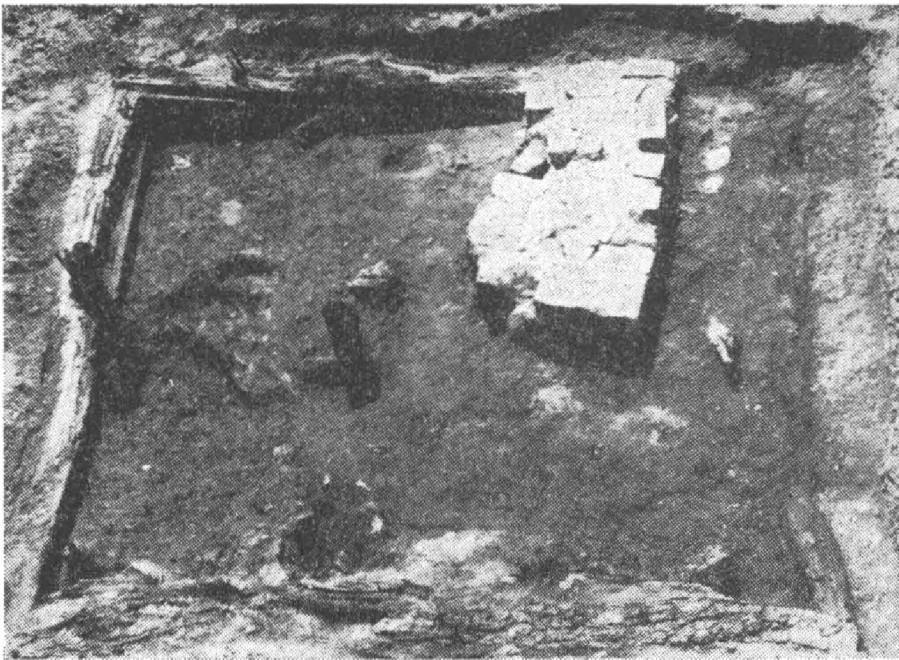
K. MÉSZÁROSOVÁ—B. POLLA

Drevené artefakty patria k dôležitým pamiatkam materiálnej kultúry z archeologických výskumov i na území Slovenska. Napriek tomu, že predpokladáme veľmi široké uplatnenie prístupnej a ľahko spracovateľnej suroviny — dreva, predsa drevené predmety patria k zriedkavým nálezom na našich výskumoch. Drevo sa zachováva len výnimočne, vo vlhkom prostredí, preto relatívne malý počet nálezov nemôže odzrkadliť objektívnu kvantitu a celý sortiment výrobkov stredovekého drevoobrábajúceho remesla.

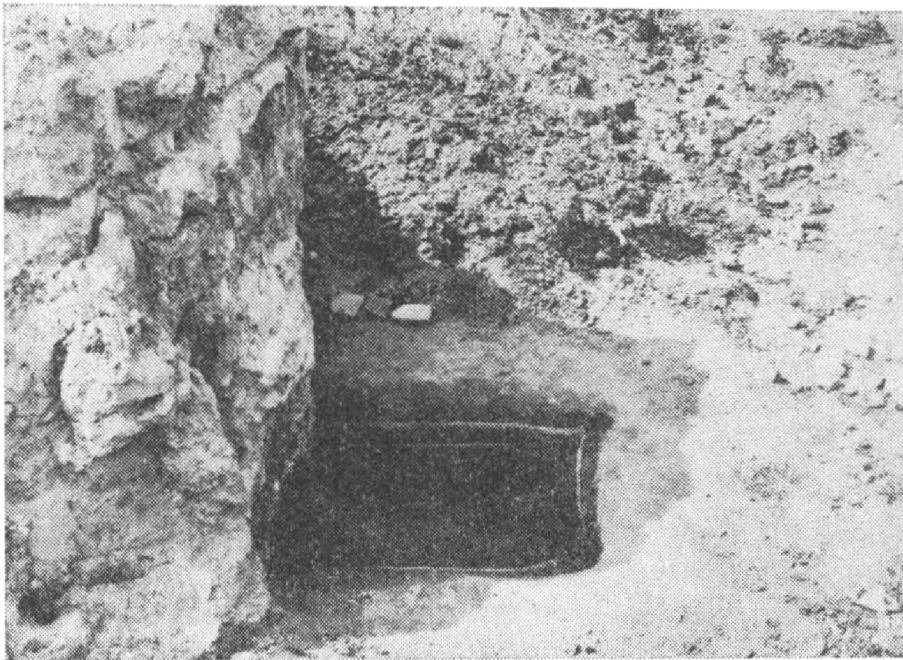
Pri spracovaní drevených predmetov na Slovensku narážame na ťažkosti, lebo zo skromného počtu nálezov mnohé ešte nie sú publikované. Stredovekú drevenú industriu na Slovensku priblížime na základe nálezových súborov; predovšetkým z výskumu Bratislava-most, zo záchranného výskumu Trnava-kultúrny dom a ojedinelých nálezov z ďalších výskumov. Poznávame, že nálezy z výskumu Bratislava-most sme publikovali v štúdií: Stredoveké drevené nálezy z výskumu Bratislava-most (Polla 1974).

Československá archeologická literatúra nevenovala nálezom z dreva náležitú pozornosť. Prvé väčšie štúdie zamerané na rozbor drevených archeologických pamiatok do 13. storočia sú štúdie J. Kavana (1962a, 1962b), v ktorých venoval svoju pozornosť dreveným artefaktom nielen z územia Československa, ale možno povedať, že takmer z celého územia, osídleného Slovanmi. Na Slovensku túto problematiku nadhodila V. Vendtová (1966) v súvislosti s nálezom vydrevených veľkomoravských studní v Pobeďíme a K. Sládečková (1967) vo svojej diplomovej práci. Pamiatky z dreva sú v ČSSR veľmi zriedkavé a vzácne. Na iných slovanských územiach, najmä v Poľsku a v Sovietskom zväze sa vyskytujú dosť často, dobre zachované a v pomerne veľkom množstve (Opole, Gniezno, Szczecin, Novgorod, Grodno a pod.). (Hensel 1965). Okrem W. Hensla prispeli k spracovaniu problematiky drevených nálezov R. Barnycz—Gupieniecová (1959, 1961), Z. Woźnicka (1961) a W. Hołubowicz (1956). Zo sovietskych bádateľov predovšetkým B. A. Rybakov (1948) venoval svoju pozornosť drevo spracujúcim remeslám a jeho niektoré zovšeobecnenia drevospracujúcich remesiel platia nielen pre staré Rusko, ale v mnohom i pre celý slovanský svet. B. A. Kolčín (1971) priniesol zásadné poznatky v súvislosti so spracovaním dreveného nálezového materiálu z výskumu v Novgorode. Na území Nemecka sa významný súbor stredovekých drevených predmetov našiel v Lübecku (Neugebauer 1954). S typológiou drevených nádob sa vo svojich prácach zaoberal W. Dexel (1943, 1973). Podobne i práca F. Spannagela (1940) má význam základnej literatúry pre históriu a techniku sústruhu. V maďarskej literatúre sa v poslednom čase venoval stredovekým dreveným výrobkom I. Holl (1966).

Drevo sa široko uplatnilo pri stavebných prácach (budovy, opevnenia, studne a iné špeciálne zariadenia), ale aj na výrobu bohatého sortimentu menších úžitkových predmetov a zároveň tvorilo aj súčasť náradí, ktorými sa drevené

Obr. 1. Trnava. Objekt č. 3.

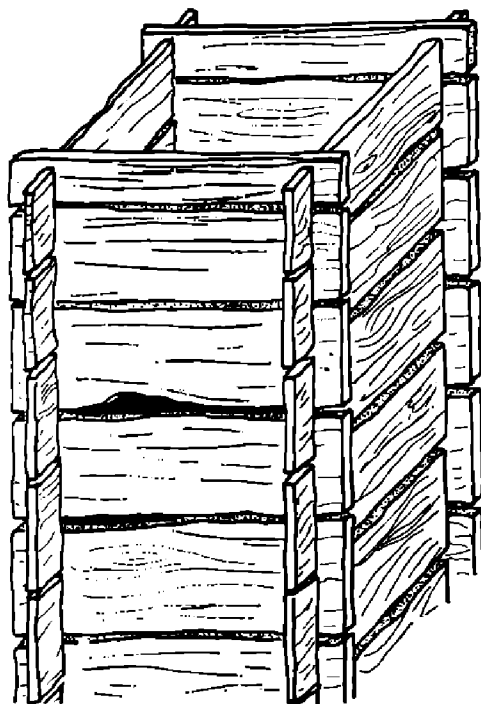
Obr. 2. Trnava. Objekt č. 2.

Obr. 3. Trnava. Objekt č. 6.

predmety opracovávali. Technológia výroby drevených predmetov sa postupne zdokonaľovala od praveku a už pred stredovekom boli známe všetky podstatné výrobné postupy (Capelle 1976). Nálezy archeologických pamiatok z dreva na Slovensku môžeme rozdeliť z hľadiska spracovania na výrobky; tesárske, košíkárске, debnárske, rezbárske, tokárske a iné.

Tesársky opracované drevo sa uplatnilo predovšetkým pri stavebných prácach ako hlavný alebo doplnkový materiál, pri výrobe rôznych objektov — ale aj ako samostatný úžitkový predmet. K tesárskym spôsobom vyhotoveným nálezom patria drevom vystužené objekty z Trnavy. Jednopriestorový dom — objekt č. 3 — mal rozmery; 340×334×60 cm. Steny, ktoré mali pomerne zle zachované drevo, tvorili rôzne široké trámy v rohoch viazané pomocou zárezov (obr. 1). Štyri jamy, vystužené drevom, slúžili pravdepodobne na úschovu predmetov z domácnosti a potravín. Steny jám boli z dosák, v rohoch zrubovo viazaných. Objekt č. 2 mal okrajovú dosku mierne zaoblenú — rozmery; 186×162×42 cm (obr. 2). Objekt č. 6 mal ozdobne upravenú okrajovú dosku, ktorá prečnievala dovnútra jamy a len vonkajším okrajom sa opierala o debnenie — rozmery; 190×130×62 cm (obr. 3). Chronologicky mladšie objekty č. 11 a 12 boli vytvorené zo širokých dosák, v rohoch spevnené trámami. Tieto plytké jamy obsahovali veľmi bohatý nálezový materiál, dobre zachovaný prípadne len nepatrne poškodený. Tri studne (objekty č. 8, 9, 10) boli veľmi podobné rozmermi (90-krát 98-krát 200; 92-krát 94-krát 190; 98-krát 98-krát 190 cm) aj technikou vyhotovenia. Vnútorň priestor studní vymedzila zo širokých dosák vytvorená zrubová konštrukcia (obr. 4). Okolo konštrukcie z vnútornej strany sa nachádzala v nepravidelnej šírke jemná popolavosivá vrstva — glej. Ostatnú výplň studní tvorila čierna mazľavá zem so slamou, úlomkami dreva a fragmentmi úžitkových predmetov. Charakter obsahu svedčí o tom, že studne po strate primárnej funkcie zasypávali odpadom z domácnosti. Na Slovensku sa stredoveká studňa našla aj v Milanovciach (Habovštiak 1964, 421) z 12.—14. storočia, ktorá bola zahĺbená do kompaktnej spraše. Na dne studne boli zvyšky drevených

Obr. 4. Trnava. Objekt č. 10.

trámov, snáď časť povrchového hradenia studne. Dve dostali nepublikované studne, z ktorých jedna mala zrubové obloženie stien, sa odkryli v Nitre (Habovštiak 1964, 421). Studňa so zachovanou zrubovou konštrukciou sa zistila na mieste zaniknutej stredovekej osady v Klarove (okr. Lučenec) a máme správu o nálezoch stredovekých studní v Nitrianskom Hrádku (okr. Nové Zámky) a v Kráľovičovských Kračanoch (okr. Dun. Streda) (Vendtová 1966, 425). V posledných rokoch sa našla výdrevá studne na zaniknutej stredovekej osade Krígov v katastri obce Pavliany. V nej sa našli aj drevené výrobky; šindle, lopata na sádzanie chleba a zvyšky putne. Na tomto mieste sme si všimli predovšetkým studne s drevenou konštrukciou a ďalšie nálezy stredovekých studní s kamennou konštrukciou alebo bez zvláštneho spevnenia stien sme nechali bez povšimnutia. Drevom vystužené studne sa najčastejšie vyskytovali s pravouhlou konštrukciou, ktorej dosky, hrubšie trámy alebo brvná boli viazané zrubovým spôsobom, pričom sa v konštrukciách obyčajne vyskytovali odlišné detaily.

Tesársky opracované predmety sa našli na výskume v Šoldove. Pod kameným mostom ležala drevená konštrukcia — akýsi krov s trámami. Niektoré trámy mali ešte zachované dlabané čapy, iné boli na koncoch zaoblené (Piffl 1953, 54).

Na Liptovskej Mare sa našiel vežovitý drevený hrádk z 15. stor. so zachovanou zrubovou konštrukciou (Pieta 1977, 230—231).

Drevené premostenia priekopy sa našli na Paričovom hrade v Trebišove (Slivka 1979, 152) a v Podturni na polohe Bašta (Hanuliak—Pieta 1976, 102 až 103).

V Bardejove na Rhodyho ul. 6 sa našla v tohoročnej výskumnej sezóne drevená podlaha zo štiepaných dosák, časť hospodárskeho objektu z 15. storočia (informácia M. Slivku).

Pri výskume kaštieľa v Holíči sa odkryla drevená podzákladová pilotáž z 15. storočia, ktorú tvorili koly, na konci zahrotené (Tóthová 1981, 431). Drevené piloty sa spomínajú aj v Bratislave, kde sa našli pri bagrovaní na mieste tzv. Plzeňského dvora. Na tom istom mieste sa našiel aj 710 cm dlhý hrant, vydlabaný z jedného kusa dreva, ktorého vonkajšia strana bola len na hrubo otesaná (Novotný—Paclt 1953, 211).

K týmto nálezom patria aj zvyšky väčšej drevenej stavby, odkryté v parku kaštieľa v Humennom. Nález ešte nebol publikovaný. Podobne neboli publikované ani nálezy drevených stavieb, zistené na viacerých miestach stredovekej Bratislavy, ktoré našiel pri svojich výskumoch P. Baxa.

Pravdepodobne v stredoveku vznikli širšie mosty a lávka, ktorých zachované podzemné časti sa našli pri stavebných prácach v Trnave na ulici Obrancov mieru a na Hviezdoslavovej ulici. Zvyšky týchto konštrukcií, nateraz nepublikované, sa našli bez sprievodných materiálov.

Zručných tesárskych majstrov vyžadovala i výstavba dunajských lodí, ktoré slúžili nielen na prepravu, ale od 11. storočia sa spomínajú aj ako súčasť vojenskej techniky (Kučera 1974, 249).

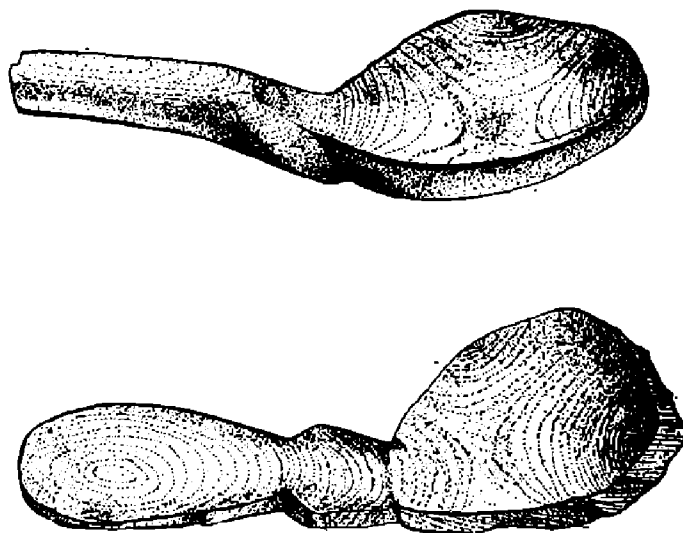
Z najdôležitejších náradí na tesárske opracovanie obyčajne veľkých kusov suroviny spomenieme sekeru, širočinu, tešlu, rezbárske nože a poriez.

Košíkársku výrobu, okrem nepriamych dôkazov, dokladajú „drevené plotky“ na lokalite Bratislava-most (Polla 1979, obr. 28). Ploty boli vyhotovené tak, že silnejšie koly boli kolmo zapustené do zeme a úseky medzi nimi vyplnilo prepletané prútie. Ploty vytvárali celé zvalené „bloky“ a patrili menším ohradeným priestorom.

Na výskume Bratislava-most prevládali medzi drevenými nálezmi odpad, ktorý vznikol pri výrobe debnárskych a kolesárskych výrobkov, prípadne pri

stolárskom opracovaní dreva. Hrubé vrstvy tohto odpadu nám nepriamo, ale presvedčivo, dokazujú veľký objem výroby a aplikáciu spomenutých spôsobov výroby, veď debnári sa spomínajú v Bratislave už r. 1379 a kolesári v 15. storočí.

Veľkú skupinu nálezov tvoria predmety vyrezané z jedného kusa dreva. K artefaktom, vyhotoveným vyrezávaním a dlabaním, patria drevené lyžice. Na výskume Bratislava-most sa našli štyri, ktoré mali prísne funkčný tvar. Boli vydlabané a v konečnej úprave vyrezané z jedného kusa dreva (Polla 1979, obr. 116, 117). Boli to lyžice na jedenie a podľa delenia I. Holla (1966, 48) bratislavské lyžice patria do skupiny B, ktorá je charakteristická tým, že naberacia časť kolienkom prechádza v rukoväť. V Trnave sa našli dve lyžičky, vyhotovené z ťažkého, tvrdého ale pružného tísového dreva, ktoré sa dá veľmi dobre leštiť a je trvanlivé. Lyžičky boli tak dokonale vypracované, že sa na nich nezachovali žiadne hrubšie výrobné stopy. Na základe tvaru naberacích častí sú tieto lyžice analogické s nálezmi z Budína a môžeme ich zaradiť do skupiny A a D I. Holla (1966, 48). Rúčka jednej lyžičky je valcovitá (dĺžka 11,6 cm, šírka naberacej časti 5,2 cm, priemer rúčky 2—1 cm), druhej plochá s rezbou upraveným okrajom (dĺžka 12,8 cm, šírka naberacej časti 7,3 cm, šírka rúčky 1,5—2,4 cm) (obr. 5). Pri výskume Bratislavského hradu sa našla lyžica s valcovitou rúčkou, zdo-

Obr. 5. Trnava. Drevené lyžice.

benou špirálovite rezanou rýhou a datuje sa od 16. storočia (Holčík 1982, obr. 33). Drevené lyžice, ktoré bezpochyby patrili k bežnému, často podceňovanému inventáru stredovekých domácností, lebo sa rýchle opotrebovali (Benker 1978, 14), poznáme z viacerých lokalít v ZSSR (Kolčín 1971) a Poľsku (Hensel 1965) ale aj z Plzne (Nechvátal 1976, 115), Kozího Hrádku (Drda 1978, 404) alebo z Tábora (Drda 1978, 34). Najstaršia písomná správa zo stredoveku o lyžičkách (strieborných) pochádza z r. 1259 z Anglicka (Benker 1978, 14).

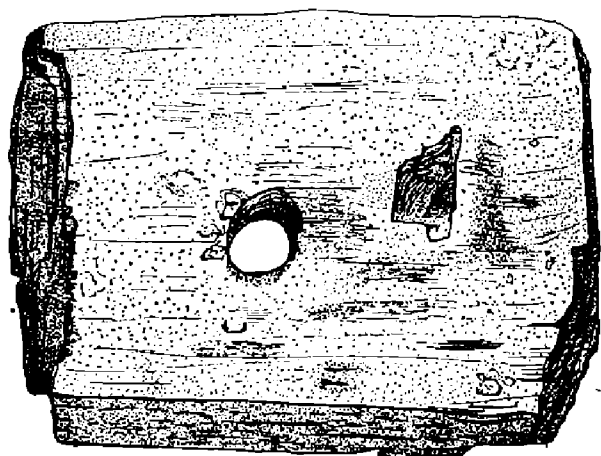
Na výskume Bratislava-most sa našiel aj železný zakrivený nôž na vyrezávanie lyžíc s drevenou rúčkou. Podľa Rybakova (1948, 183) tvar náradia na výrobu lyžíc sa držala až do 19. storočia.

K dreveným výrobkom, vyhotoveným rezaním, patrilo päť hrebeňov z Bratislavy (Polla 1979, obr. 116, 117, tab. XXXVII). Štyria patria k tzv. očistným hrebeňom a jeden k tzv. ozdobným hrebeňom. Všetky hrebene sú úplne jednoduché, bez ozdôb. Obojstranné hrebene patria k predmetom hygieny. Podobné hrebene sú známe z Budína (Holl 1966, obr. 47; 2—4), z Gniezna (Hensel 1965, 146) a z Grodna (Kolčín 1971). Jednostranné hrebene sa väčšinou používali ako ozdoba do učesaných vlasov, ale mali aj funkciu spevňovať začesané vlasy (Michalides 1972, 102—103).

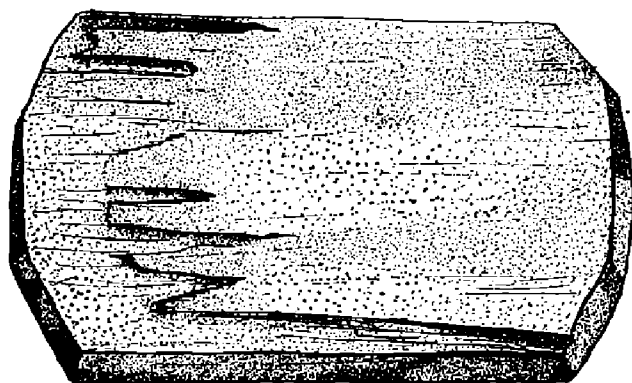
Z ďalších nálezov z Bratislavy sú pozoruhodné kolieska s dierkou uprostred, pravdepodobne sú to výrobky, ktoré mohli slúžiť pri výrobe detských hračiek (Michalides 1972, 50). Oválna drevená vyrezávaná forma s rastlinným ornamentom snáď slúžila ako forma na zdobenie pečiva alebo masla (Polla 1979, tab. XXXVII; 1). Nepoznáme funkciu kolieska s dvoma protisebe stojacími pásikmi. Koliesko má vyrytý kružnicový dekor (Polla 1979, obr. 117; 2). Úlomok šachovej figúrky nesie stopy jemného opracovania (Polla 1979, obr. 117; 4). Úlomok drevenej píšťaly má dĺžku 11,8 cm. Duté telo je na spodnej strane zdobené geometrickým ornamentom (Polla 1979, tab. XXXVII; 13). Medzi predmety rezané patrí i malý „člnok“, ktorý slúžil buď pri tkáčskej výrobe alebo na pletenie a viazanie sietí (Polla 1979, tab. XXXVIII; 8). K týmto nálezom patrí i spomenutá lopata na sádzanie chleba z Krigova.

Na výskume v Bratislave sa našli aj drevené predmety, pri ktorých drevo bolo sprievodným materiálom. Sú to predovšetkým rukoväte rôznych výrobných nástrojov. Boli buď z jedného kusa dreva, nastoknuté na trň alebo sa skladali z dvoch častí, predovšetkým pri obložení rukoväte nožíkov. Rukoväte z dvoch častí boli pripevnené na plochom jadre buď nitmi alebo okrem nitov boli spevnené ešte rozličnými, väčšinou troma zdobenými objímkami. Niektoré rukoväte boli jednoduché, profilované iné boli dekoratívnejšie formované.

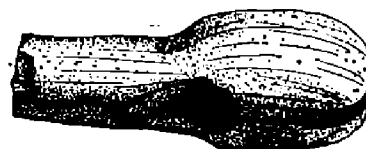
Okrem drevených predmetov, ktorých funkcia sa dala určiť, našli sa v Bratislave aj v Trnave artefakty, ktorých funkciu sme neurčili. Sú to rôzne klínky, úlomky, prípadne polotovary (Polla 1979, tab. XXXVIII; 1, 2, 4, 5) (obr. 6, 7). Z trnavských nálezov sme identifikovali fragment hrubšie opracovaného poloblúkovitého predmetu s kruhovým otvorom ako náradie na vyfahovanie popola z pece (v. 9,7 cm, š. 17,5 cm) (obr. 8).

Obr. 6. Drevené platne.

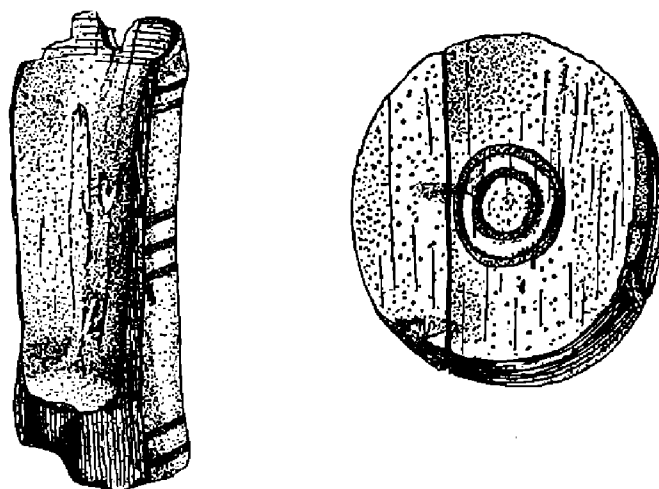
Obr. 7. Úlomky drevených tyčíniek.

Obr. 8. Trnava Torzo náradia na vyťahovanie popola z pece.

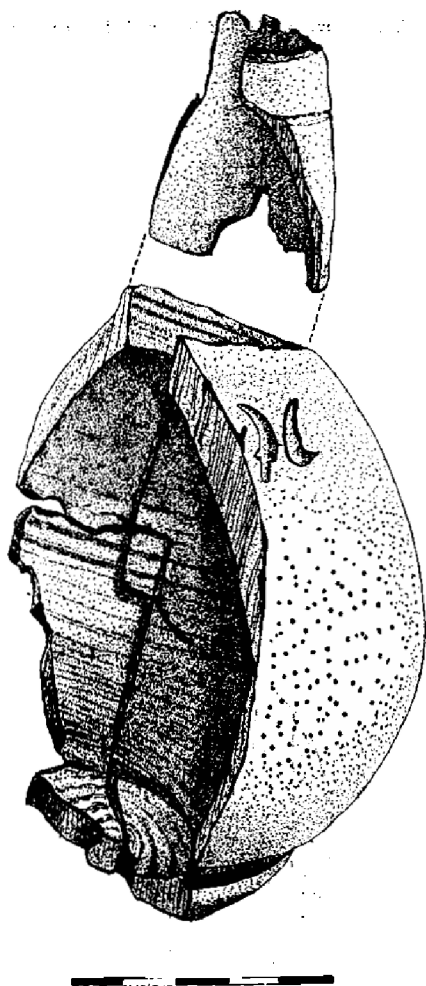
Obr. 9. Trnava. Tokárené predmety.

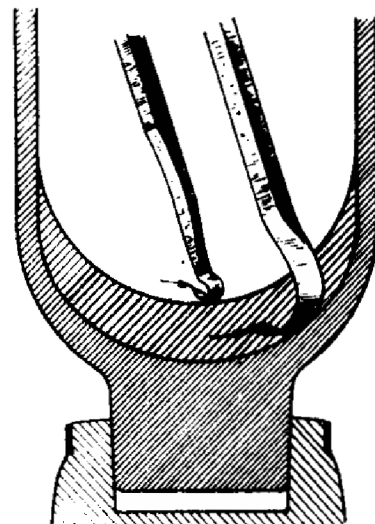
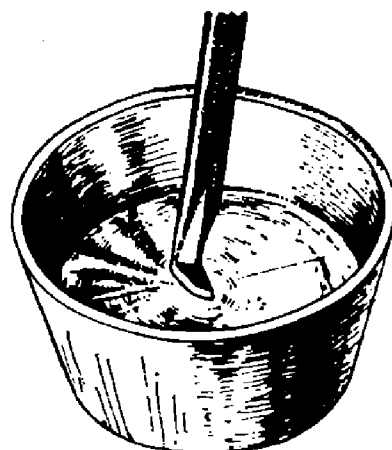
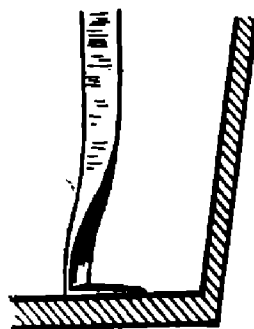
Na tokárskom stroji boli vyformované dve nádoby z Bratislavy, z ktorých sa našli úlomky (Polla 1979, XXXVIII; 15). Úlomok drevenej tenkostennej misky, vytočenej na sústruhu má pomerne hrubé dno a tenká stena je ukončená zaobleným okrajom. Drevená oválna nôžka sa zachovala z bližšie neurčiteľnej nádoby.

V Trnave sa našiel vysústružený pohár, z ktorého sa zachovalo len torzo (v. 7,5 cm). Na plášti nad dnom a pod okrajom sú dve — v polovici pohára štyri plytké rýhy. Drevené koliesko nesie stopy trňa sústruhu, na ktorý bolo pri práci pripevnené (v. 1 cm, priemer 6,4 cm). Surovina kolieska sa nedala určiť, pohár bol vytočený z jedle blelej (obr. 9). Tokárením bola vyhotovená fľašovitá nádoba s guľatým telom, vyformované z orechového dreva. Tokárené predmety sa najprv na hrubo opracovali, aby dostali približný, o niečo väčší, tvar plánovaného predmetu. Hrubo opracované drevo pripevnili na trň sústruhu a zvonka opracovali plochými tokárskymi nožmi so šikmým ostrím. Po vypracovaní guľatého tvaru vyvŕtali otvor, cez ktorý do kruhu ohnutým nožom podobným, akým sa vyrezávajú lyžice, postupne vytvorili duté vnútro. Valcovité hrdlo vsunuli do nádoby až po dohotovení dolnej časti (v. 14,5 cm) (obr. 10). Na plášti nádoby je vyrezaná značka v podobe kosáka a kosa. Značky na drevených predmetoch poznáme z Budína (Holl 1966, 62, obr. 66), z Gdańska, kde boli aplikované na okraji aj na dne nádob (Barnycz-Gupieniec 1959, 12, 14), v Magdeburgu sa objavil tokársky tanier, na vonkajšej strane so značkou v podobe „T“ (Nickel 1954, 163), z Lübecku poznáme vyrezávané aj vypálené značky, ktoré Neugebauer (1954, 186) považuje za domové značky. Holl (1966, 62) spomína vlastníčku

Obr. 10. Trnava. Flašovitá nádoba, vyhotovená na sústruhu.

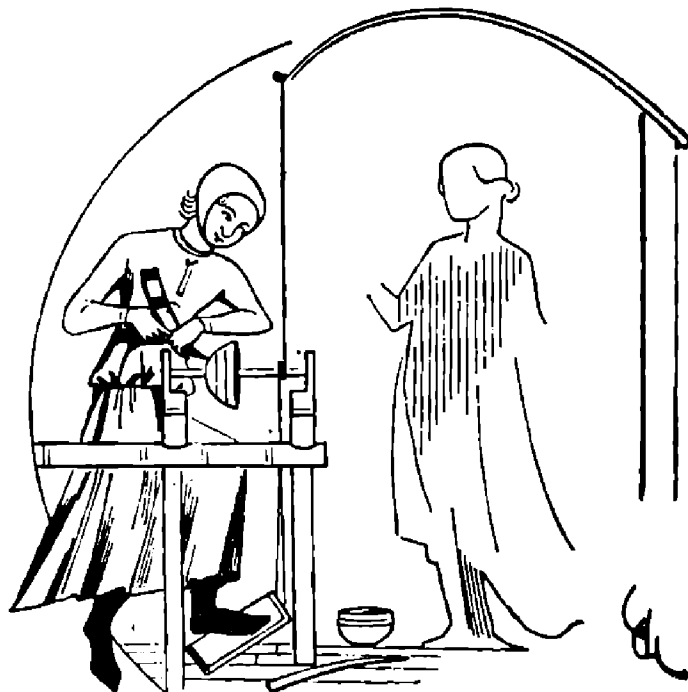
Obr. 11, 12. Spôsoby tokárenia dutín.

funkciu (domov, obchodu, právnych osôb) prípadne majstrovskú funkciu značiek, no jednoznačná funkcia značiek zostáva nateraz nevyriešená. Poznámame, že všetky uvedené značky sú veľmi schematické, kým značka na trnavskej nádobe je verné vyobrazenie poľnohospodárskych pracovných náradí. Na Slovensku sme nateraz nenašli tokárené taniere alebo široké misky, ktoré patrili k veľmi rozšíreným výrobkom. V Čechách sa objavili v Hrádku nad Nisou (Kavan 1962a, 270), v Plzni (Nechvátal 1976, 115), v ZSSR v Kijeve (Rybakov 1948, 412), z 13. storočia, v Novgorode sa našlo vyše 20 druhov na sústruhu vytočených nádob, ktoré len výnimočne zdobili rezbou (Kolčín 1971, 10, 60). V Gdaňsku sa našlo v r. 1953 až 31 tokárených nádob, z toho 29 misiek a 2 taniere (Barnycz-Gupieniec 1961, 391, 393). V Nemecku poznáme tokárený tovar z Magdeburgu; tanier a misku (Nickel 1954, 163) a široký sortiment výrobkov z Lübecku; poháre, dózy a početné variácie tanierov (Neugebauer 1954, 186).

Tokárska výroba už patrila k náročnejším technikám drevospracujúcich remesiel v stredoveku. Zvlášť vynález a rozšírenie sústruhu na nožný pohon znamenal značný technický pokrok. (Spannagel 1940, 16—17). Pri práci na takom stroji tokár už mal obidve ruky voľné a mohol precíznejšie narábať so špeciálne upravenými nožmi, ktorými vytváral požadovaný tvar predmetu. Nože museli byť veľkosťou i tvarom prispôsobené plánovanému výrobku. Nevieme presne, kedy vystriedal starší, už v praveku známy typ nový, výkonnejší stroj. K najstarším vyobrazeniam sústruhu patrí miniatúra z francúzskeho rukopisu z 13. storočia. V Rusku sa zachovalo primitívne vyobrazenie sústruhu v hispanských miniatúrach z 13. storočia a súčasne sa objavili aj tokárené výrobky (Rybakov 1948, 412). V Poľsku počiatky tokárskeho remesla dokladajú ná-

lezmi z miest Gdańsk a Opole, ktoré datujú do 10. storočia (Barnycz-Gupieniec 1959, 15, 46). V Uhorsku sú už od 11. storočia správy o tokároch, ktoré pravidelne odvádzali svoje výrobky miestnym kláštorom (Kučera 1974, 250). V Bratislave sa roku 1434 uvádza päť daňovníkov — tokárov. V Trnave predpokladáme činnosť tokárov od 15. storočia.

Na výskume Bratislava-most sa našli aj rôzne železné obrábacie nástroje, ktoré sa používali pri vyhotovení drevených výrobkov. Sú to predovšetkým rôzne druhy nebožiecov, šidiel a dlát. Sekery boli dôležitým a všeobecne použí-

Obr. 13. Tokársky stroj z polovice 13. storočia.

vaným nástrojom najmä tesárov a kolesárov pri opracovávaní väčších výrobkov z dreva. Podobne nepostradateľným nástrojom pre drevoobrábajúcich remeselníkov boli železné dláta ako i nebožiece, špirálovité alebo lopatkovité a rôzne druhy nožíkov. Nálezy výrobných nástrojov sú svedectvom, že získané predmety vyrábali aj domáci výrobcovia.

Drevený inventár, pochádzajúci z výskumov Bratislava-most a Trnava-kulturný dom bol vyhotovený z týchto druhov drevín; tis (*Taxus baccata*), borovica (*Pinus*), jedľa (*Abies*), dub (*Quercus*), čierna baza (*Sambucus nigro*), lieska obyčajná (*Corylus avellana*), orech (*Juglans regia*), buk (*Fagus silvatica*), javor (*Acer spec.*), smrek (*Picea excelsa*). Drevinu určili: Ing. E. Hajnalová, CSc., a Dr. E. Krippel, CSc.).

Bádatelia, ktorí sa zaoberajú drevenými artefaktami, získanými z archeologických výskumov, zhodujú sa v tom, že drevo patrí medzi najstaršie suroviny, ktoré človek obrábal a používal. Drevo zohralo dôležitú úlohu i u Slovanov. B. A. Rybakov uvádzal (1948), že v Rusku už v 10.—12. storočí sa spomínajú drevospracujúce remeslá medzi ostatnými remeslami. Treba ale poznamenať, že s drevárskou prvovýrobou súvisí aj vznik domácej ručnej výroby (kuchynský riad, roľnícke náčinie, súčlastky bytových zariadení, tkáčske mechanizmy a pod.). (Huska 1972, 36), ktorá bola nezávislá na remeselnej výrobe. Prirodzene treba uznať, že drevo vo svojom spracovaní súvisí s remeslami, ktoré sa špecializovali na jeho využitie a spracovanie napr. debnárstvo, tesárstvo, kolárstvo, stolárstvo a pod... Dokazujú to nielen skromné archeologické nálezy drevených výrobkov na našom území, ale aj nepriame doklady už od doby predveľko-

moravskej, lebo pravdepodobne odvtedy existovali špecializované drevospracujúce remeslá. Napríklad dokonalé konštrukcie hrobov v Nových Zámkoch, na Devíne, v Starom Meste na Morave dokazujú, že od 7. storočia boli tu tesári, ktorí vedeli robiť zložité konštrukcie hrobových výdrev (Čilinská 1966, Kraskovská 1953, 171—173, Kraskovská 1963, 391—406, Hrubý 1955, Točík 1965, 28). Nepriame doklady o špecializovanej remeselníckej výrobe z dreva sa nachádzajú aj v historických prameňoch i v miestnych názvoch tzv. služobných osád, ktorých vznik možno klásť do 9.—11. storočia, do obdobia formovania rano-feudálneho štátu na našom území a možno v nich vidieť i odraz špecializácie výroby „na začiatku druhej deľby práce“ (Ratkoš 1965, 15). Jedným zo špecializovaných remesiel, ktoré bolo dôležité pri výstavbe zrubových stavieb, konštrukcií, valov, výdrev hrobov, studní, stavby mostov a pod., je nesporne tesárstvo. S pestovaním vínnej révy úzko súvisí aj ďalšie remeslo — debnárstvo. Debnárom možno pripísať na našom území i vyhotovovanie drevených vedierok na slovansko-avarských i veľkomoravských pohrebiskách. Nepriame svedectvo na tieto remeslá sú aj v toponymických názvoch. Tak napr. tesári sa spomínajú už v listine beňadického opátstva z r. 1075, kde sa uvádzajú dnešné Tesáre nad Žitavou, okr. Nitra „... ad arrandum Tazzar...“ (Krajčovič 1965, 244—245) a podobne i v listine z roku 1279 sa spomínajú Dvorníky, okr. Zvolen ako „minor Tessar“ (Krajčovič 1965, 244—245), Hontianske Tesáre, okr. Zvolen sa uvádzajú v listine z r. 1295 ako „vila Tezer“. O kolesároch máme zmienku taktiež v listine beňadického opátstva, kde sa uvádzajú ako „carpentarii“ (Krajčovič 1965, 239). V roku 1244 sa uvádzajú ako osada Kolaresky dnešné Koláre, okr. Lučenec a tak asi vznikla aj obec Kolárovice (possessio Kolaronice), okr. Žilina (Krajčovič 1965, 239). Niemenej dokladov máme na debnárstvo — vyhotovovateľov kadí, ale i na struhárov — zhotovovateľov drobného dreveného náradia, ako sú napr. Horné a Dolné Strháre, okr. Lučenec (Krajčovič 1965, 243—244).

Časove, na základe nálezových okolností, zaraďujeme uvedené drevené nálezy do 14.—16. storočia. Tento stredoveký drevený materiál snáď môže byť podnetom pre väčšiu pozornosť drevospracujúcim remeslám.

Literatúra

- Barnycz—Gupieniec R., 1959; Naczynia drewniane z Gdańska w X—XIII wieku. Lodz.
 — 1961; Tokarstwo i bednarstwo z XIII—XIV wieku w osadzie miejskiej w Gdańsku. Materiały Zachodnio-Pomorskie 7, 391—434. Szczecin.
 Benker G., 1978; Alte Bestecke. München.
 Capelle T., 1976; Holzgefäße vom Neolithikum bis zum späten Mittelalter. Hildesheim.
 Čilinská Z., 1966; Słowisch-avarsches Gräberfeld in Nové Zámky. Bratislava.
 Dixel W., 1943; Holzgerät und Holzform. Berlin.
 — 1973; Hausgerät Mitteleuropas. Braunschweig—Berlin.
 Drda M., 1978a; Archeologické nálezy z Kozího Hrádku. AR 30, 404.
 — 1978b; Archeologický výzkum Tábora 1974—1977, 34. obr. 14. Tábor.
 Habovštiak A., 1964; Výskum v Milanovciach. AR 16, 413—426.
 Hanuliak V.—Pieta K., 1976; Výskum v Podturni. AVANS v roku 1975, 103. Nitra.
 Hensel W., 1965; Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna. Warszawa.
 Holčík Š., 1982; Príbory. Bratislava.
 Holl I., 1966; Mittelalterliche Funde aus einem Brunnen von Buda. Budapest.
 Hołubowicz W., 1956; Opole w wiekach X—XIII. Katowice.
 Hrubý V., 1955; Staré Město. Velkomoravské pohřebiště na Valech. Praha.
 Huska M., Slovenskí plátníci. Martin.
 Kavan J., 1962a; Středověké nálezy z Hrádku nad Nisou. AR 14, 268—272.
 — 1962b; Nálezy zlomku dřevěných nádob a nábytku ze 13. století. PA 53, 219—240.

- Kolčín B. A., 1971; *Novgorodskie drevnosti. Rezneo derevo*. Moskva.
- Krajčovič R., 1965; Z historickéj typológie služobníckých osadných názvov v Podunajsku. In; *O počiatkoch slovenských dejín*, 205—252. Bratislava.
- Kraskovská L., 1953; *Slovanské pohrebište v Devíne v polohe Staré vinohrady*. AR 5, 171—173.
- 1963; *Slovanské pohrebisko v Devíne (Staré vinohrady)*. SIA 11, 391—406.
- Kučera M., 1974; *Slovensko po páde Veľkej Moravy*. Bratislava.
- Michalides P., 1972; *Ludové hračky na Slovensku*. Bratislava.
- Nechvátal B., 1976; *Středověká studna v Plzni-Solní ulici*. ASM 12. Praha.
- Neugebauer W., 1954; *Typen mittelalterlichen Holzgeschirrs aus Lübeck*. In; *Frühe Burgen und Städte*, 174—190. Berlin.
- Nickel E., 1954; *Ein mittelalterlicher Brunnen in Magdeburg*. In; *Frühe Burgen und Städte*, 158—166. Berlin.
- Novotný B.—Paclt J., 1953; *Nález borového hrantu z Plzeňského dvora (Bratislava mesto)*, SIA 1, 211—213.
- Piffil A., 1953; *Pohreby vo vreciach na Šoldove*. PAS 2, 54.
- Polla B., 1974; *Stredoveké drevené nálezy z výskumu Bratislava-most*. ZbSNM 68 — *História* 14, 157—173.
- Polla B., 1979; *Bratislava západné suburbium*. Bratislava.
- Ratkoš P., 1965; *Problematika raného feudalizmu*. In; *O počiatkoch slovenských dejín*, 7—19. Bratislava.
- Rybakov B. A., 1948; *Remeslo drevnej Rusi*. Moskva.
- Sládečková K., 1967; *Spracovanie a použitie dreva u západných Slovanov s osobitným zreteľom na územie ČSSR*. Dipl. práca. Bratislava.
- Slivka M., 1979; *Výsledky prvej etapy výskumu Paričovho hradu v Trebišove*. Arch. hist. 4. 152.
- Spannagel F., 1940; *Das Drechslerwerk*. Ravensburg.
- Točík A., 1965; *Slovania na Strednom Dunaji*. In; *O počiatkoch slovenských dejín*, 28. Bratislava.
- Tóthová Š., 1981; *Zisťovací historicko-archeologický výskum areálu národnej kultúrnej pamiatky kaštieľa v Holíči, okr. Senica*. Arch. his. 6, 443—455.
- Vendtová V., 1966; *Studne z doby veľkomoravskej v Pobedíme*. SIA 14, 417—438.
- Woznicka Z., 1961; *Wyrobky bednarskie i tokarskie wczesnośrednowiecznego Międzyrzecza*. Poznań.

Foto M. Malacký, kresby L. Molnár.

Zusammenfassung

Mittelalterliche Holzzeugnisse im Lichte archäologischer Funde in der Slowakei

Zu den eigenartigen und wichtigen Denkwürdigkeiten der materiellen Kultur aus archäologischen Untersuchungen zählen auch hölzerne Gegenstände. Obwohl man eine breite Verwendung des leicht zugänglichen und zu bearbeitenden Holzes voraussetzen könnte, gehören Gegenstände aus diesem Rohstoff zu den seltenen Fundstücken. Holz verwendete man bei Bauarbeiten (Wohnobjekte, Befestigungen, Brunnen usw.), aber auch zur Herstellung kleinerer Gebrauchsgegenstände; außerdem war es ein Bestandteil mancher Geräte, mit denen hölzerne Gegenstände bearbeitet wurden.

Die tschechoslowakische archäologische Literatur hat jedoch hölzernen Fundstücken bisher kaum Aufmerksamkeit geschenkt. Die erste größere Studie über hölzerne Denkmäler aus dem 13. Jahrhundert stammt von J. Kavan. In der Slowakei haben V. Vendtová und K. Sládečková dieselbe Problematik aufgerollt. Hölzerne archäologische Funde sind in der ČSSR selten und wertvoll. In anderen slawischen Gebieten, vor allem in Polen und der Sowjetunion, kommen sie häufiger vor, sind gut erhalten und relativ zahlreich (Opole, Gniezno, Gdańsk, Szczecin, Novgorod, Grodno, Kijev u. a.). Deshalb ist die polnische und sowjetische Literatur über hölzerne Fundstücke aus archäologischen Lokalitäten, aber auch über holzverarbeitende Gewerbe begreiflicherweise rei-

cher. Von ungarischen Forschern hat den mittelalterlichen hölzernen Produkten unlängst I. Holl Aufmerksamkeit gewidmet.

Die Holzbearbeitung oblag den Handwerken die sich im Laufe der Zeit spezialisiert hatten: Faßbinderei (kleine Gegenstände und Abfallmaterial), Zimmermann (Kastenkonstruktionen von Brunnen, Gruben und anderen Objekten), Zaunflechter (hölzerne Zäune und Umfriedungen), Schnitzer (Löffel, Schachfiguren, verschiedene Rädchen, Pfeifen, Backformen, Kämmen), Drechsler (Teile von Schüsseln, Pokalen, flaschenförmige Gefäße mit rundem Körper) usw.

Die Technologie der Erzeugung hölzerner Gegenstände hatte sich von der Vorzeit an schrittweise vervollkommen und bereits vor dem Mittelalter waren alle wesentlichen Produktionsverfahren bekannt. Die einzelnen Techniken erforderten vom Handwerker vollendete Kenntnis der Eigenschaften des Holzes und Feingefühl für die oft sehr minutiösen Arbeitsverfahren.

Die Existenz holzverarbeitender Gewerbe in der Slowakei belegen nicht nur die bescheidenen archäologischen Funde hölzerner Produkte, sondern auch Schriftquellen und Ortsnamen der sogenannten dienstbaren Siedlungen, deren Entstehung man bei uns in das 9.—11. Jahrhundert in die Periode der Formierung des ersten frühfeudalen Staates auf unserem Boden datiert; man kann in ihnen auch einen Reflex der Produktionsspezialisierung „am Anfang der zweiten Arbeitsteilung“ erblicken.

In unserem Beitrag behandeln wir die mittelalterliche Holzindustrie in der Slowakei, und gehen vor allem von zwei Fundensembles aus: Bratislava-Brücke und Rettungsforschung Trnava-Kulturhaus, verwendeten aber auch Material aus weiteren Erkundungen mit bisher größtenteils noch nicht veröffentlichtem Material. Wir nehmen an, daß das Fundgut der genannten beiden Lokalitäten nicht nur lokale Bedeutung besitzt, sondern auch allgemeinere Erkenntnisse der mittelalterlichen holzverarbeitenden Gewerbe bringt.

Abbildungen:

- Abb. 1. Trnava. Objekt Nr. 3.
- Abb. 2. Trnava. Objekt Nr. 2.
- Abb. 3. Trnava. Objekt Nr. 8.
- Abb. 4. Trnava. Objekt Nr. 10
- Abb. 5. Trnava. Holzlöffel.
- Abb. 6. Holzplatten.
- Abb. 7. Bruchstücke hölzerner Stäbchen.
- Abb. 8. Trnava. Torso eines Geräts zum Herausziehen der Ofenasche.
- Abb. 9. Trnava. Gedrechselte Holzzeugnisse.
- Abb. 10. Trnava. Flaschenförmiges, auf der Drechselbank hergestelltes Gefäß.
- Abb. 11, 12. Arten des Drechselns von Höhlungen.
- Abb. 13. Drechselbank aus der Mitte des 13. Jahrhunderts.

Fotos: M. Malacký — Zeichnungen: L. Molnár.